

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl dne 23. 8. 2016 v plénu ve složení z předsedy Pavla Rychetského a soudců a soudkyň Ludvíka Davida, Jaroslava Fenyka, Josefa Fialy (soudce zpravodaje), Jana Filipa, Tomáše Lichovníka, Vladimíra Sládečka, Radovana Suchánka, Kateřiny Šimáčkové, Vojtěcha Šimíčka, Milady Tomkové, Davida Uhlíře a Jiřího Zemánka, o návrhu **Okresního soudu v Břeclavi** na zrušení ustanovení § 376 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, za účasti **Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu České republiky**, takto:

**Ustanovení § 376 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních,
týká-li se řízení o určení, zda tu manželství je či není,
se dnem vyhlášení tohoto nálezu ve Sbírce zákonů zrušuje.**

Odůvodnění:

A.

Rekapitulace návrhu

1. Navrhovatel – Okresní soud v Břeclavi (dále jen „okresní soud“) – se s odvoláním na čl. 95 odst. 2 Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“) a § 64 odst. 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“), domáhal, aby Ústavní soud vydal náleze, kterým zruší § 376 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále též jen „z. ř. s.“).

2. V návrhu okresní soud uvedl, že „usnesením ze dne 26. 11. 2014 č. j. 23 Nc 1593/2014-13, zahájil řízení o určení, zda je nebo není manželství uzavřené mezi I. Č., , a A. Č., roz. P., a to z důvodu existence podezření, že manželství nevzniklo, neboť v souvislosti se sňatečným obřadem nebyly ve smyslu ustanovení § 677 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „obč. zákoník“), splněny takové náležitosti, na jejichž uplatnění je k tomu, aby manželství vzniklo, nutno bezvýhradně trvat; v daném případě mohlo jít o případ, kdy jeden ze snoubenců trpěl takovou duševní poruchou, která mu bránila vytvořit si vlastní vůli a vůle k uzavření manželství zcela chyběla. Podáním ze dne 5. 1. 2015 oznámila obec H., že I. Č. zemřel. V dané situaci by soud měl podle ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s. zastavit řízení. Navrhovatel však vychází ze samotné podstaty projednávané věci, která spočívá v určení, zda tu manželství je či není, kdy pojmovým znakem tzv. zdánlivého manželství či neexistenčního manželství (pozn. správně má být „neexistenčního manželství“) je fakt, že manželství vůbec nevznikne; takové manželství nemůže vyvolávat statusové a s ním spojené právní následky, nelze tedy vůbec hovořit o manželství. Smrtí účastníka řízení by proto nemohlo podle hmotného práva dojít k zániku právního vztahu, jestliže

v daném případě šlo pouze o manželství zdánlivé, neboť tento právní vztah ani nevznikl. Podle navrhovatele by zastavení řízení z důvodu ztráty způsobilosti jednoho z manželů být účastníkem řízení po zahájení řízení tak mohlo vést k faktickému zhojení původně pouze domnělého a zdánlivého manželství.

3. Okresní soud dále připomenul, že manželství je klíčový statkový (pozn. správně má být „statusový“) poměr a jakákoliv nejistota je nežádoucí, proto může zdánlivé manželství představovat narušení veřejného pořádku a dobrých mravů, tudíž existuje veřejný zájem na tom, aby to, zda manželství je uzavřeno či není, bylo rozhodnuto najisto. Ztráta způsobilosti být účastníkem řízení (smrt) jednoho z manželů po zahájení řízení o určení, zda manželství je či není, jež bylo zahájeno z moci úřední, by tedy neměla být překážkou řízení. K tomu soud doplnil eventuální důsledky v rovině majetkoprávní s dopadem na dědické řízení podle zákonných dědických tříd a citoval čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

4. V závěru navrhovatel vyjádřil myšlenku, že „opomněl-li zákonodárce umožnit soudu pokračovat v řízení o tom, zda je či není manželství, které bylo zahájeno z úřední povinnosti, je toto v rozporu s ústavním pořádkem a veřejným zájmem, neboť zastavením tohoto řízení z důvodu ztráty způsobilosti účastníka by došlo ke zhojení manželského stavu, kdy soud v řízení pouze deklaruje, že manželství nevzniklo“.

B.

Dikce napadeného ustanovení a jeho systematické zařazení

5. Ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s., jehož zrušení se navrhovatel domáhá, zní: „*Ztratí-li účastník po zahájení řízení způsobilost být účastníkem, soud řízení zastaví.*“

6. Toto ustanovení je zařazeno do části druhé zákona s označením „Zvláštní část“, hlavy páté „Řízení ve věcech rodinněprávních“, dílu prvního „Průběh řízení“, oddílu prvního „Řízení ve věcech manželských a partnerských“, pododdílu druhého „Řízení ve statusových věcech manželských“, tj. v souboru ustanovení § 371 – až 398. Zákon o zvláštních řízeních soudních reguluje tři řízení ve statusových věcech manželství, a to:

- o určení, zda tu manželství je či není (zdánlivé manželství),
- o neplatnost manželství,
- o rozvod manželství.

Předmětný pododdíl je dále strukturován prostřednictvím skupinových nadpisů, a to na obecná ustanovení (§ 371 – 372), řízení o určení, zda tu manželství je či není a o neplatnost manželství (§ 373 – 382) a řízení o rozvod manželství (§ 383 – 398).

7. Ze systematického zařazení napadeného ustanovení vyplývá, že je přímo aplikovatelné ve dvou ze tří statusových věcí manželských, tj. v řízení o určení, zda tu manželství je či není (zdánlivé manželství), a v řízení o neplatnost manželství (pozn. ve třetí věci, tj. v řízení o rozvod manželství je stejný důsledek ztráty způsobilosti být účastníkem po zahájení řízení upraven samostatně v § 386 z. ř. s.).

C.

Vyjádření účastníků

8. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky ve svém vyjádření nejprve stručně popsala obsah návrhu a poté se věnovala deskripci zákonodárného procesu se závěrem, že zákon byl schválen potřebnou většinou poslanců Poslanecké sněmovny, byl podepsán příslušnými ústavními činiteli (s výjimkou podpisu předsedkyně Poslanecké sněmovny z důvodu rozpuštění této komory) a byl řádně vyhlášen. Připomenula, že napadené ustanovení bylo schváleno ve znění předloženém vládou (pouze došlo k přečíslování v důsledku vložení nových paragrafů) a důvodová zpráva uváděla, že návrh zákona je v plném souladu s Ústavou, ústavním pořádkem České republiky a s mezinárodními smlouvami podle čl. 10 Ústavy. S ohledem na tento stav vyjádřila stanovisko, že zákonodárny sbor jednal v přesvědčení, že přijatý zákon je v souladu s Ústavou a naším právním řádem a že je na Ústavním soudu, aby v souvislosti s návrhem okresního soudu posoudil ústavnost napadeného ustanovení a vydal příslušné rozhodnutí.

9. Senát Parlamentu České republiky nejprve zrekapituloval obsah návrhu a jeho odůvodnění. Poté se vyjádřil k jemu příslušející části zákonodárného procesu a konstatoval, že postupoval v mezích Ústavou stanovené kompetence a ústavně předepsaným způsobem. V další části doplnil, že důvodová zpráva povšechně uvádí, že navržená právní úprava vychází ze stávající právní úpravy a upozornil na doktrinální názor, podle něhož za stávajícího právního stavu soud řízení o neexistenci manželství zastaví vždy, současně doporučující přijetí do budoucna řešení, jímž by bylo možné takové řízení dokončit i po smrti jednoho z manželů. K tomu Senát dodal, že nelze přehlédnout, že zatímco možnost soudního prohlášení manželství v některých případech za neplatné, třebaže zaniklo smrtí manžela, má oporu v hmotném právu (§ 684 odst. 2 obč. zákoníku), u neexistujícího manželství zákonodárce tuto možnost nepřipustil. Posléze Senát připomenul, že ztrátu způsobilosti být účastníkem s následkem zastavení řízení zakotvil zákonodárce obdobně v případě řízení o rozvod manželství. Rozhodnutí o návrhu okresního soudu ponechal na Ústavním soudu.

10. Vláda a Veřejná ochránkyně práv oznámily Ústavnímu soudu, že nevyužijí svého práva vstoupit do řízení.

D.

Zjištění ze spisu okresního soudu

11. Ze spisu okresního soudu sp. zn. 23 Nc 1593/2014 Ústavní soud zjistil, že na jeho adresu (k rukám JUDr. Josefa Mužíka, předsedy soudu) byl dne 21. 11. 2014 odeslán podnět k zahájení řízení sepsaný samosoudkyní téhož soudu (Mgr. Danielou Klobásovou), jehož přílohou byl rozsudek ve věci omezení svéprávnosti I. Č. Soudkyně uvedla, že dle znaleckého posudku z oboru psychiatrie jmenovaný v důsledku svého psychického onemocnění není schopen pochopit důsledky uzavření manželství, ten však pouhých 5 dnů před jednáním ve věci omezení svéprávnosti (po vypracování posudku a zhlédnutí) uzavřel dne 25. 10. 2014 sňatek s A. Č., roz. P. Soudkyně má za to, že by ve smyslu § 677 obč. zákoníku mohlo jít o zdánlivé manželství. Rozsudkem okresního soudu ze dne 6. 11. 2014 č. j. 12 Nc 118/2012-86, 12 P a Nc 287/2012 byl I. Č. omezen ve svéprávnosti tak, že není způsobilý činit jednání ve výroku uvedená, kromě jiného,

že není způsobilý uzavírat manželství (výrok I.) a opatrovníkem byla jmenována obec H. (výrok II.). Protože soud vyslovil předběžnou vykonatelnost těchto dvou výroků, oba výroky se staly vykonatelnými dnem 14. 11. 2014. Právní moc rozsudku není na jeho vyhotovení založeném ve spise vyznačena. Dne 26. 11. 2014 vydal okresní soud usnesení č. j. 23 Nc 1593/2014-13, kterým zahájil řízení o určení, zda je nebo není manželství, usnesení nabylo právní moci dne 19. 12. 2014. Obecní úřad ve Tvrdonicích vydal dne 26. 1. 2015 úmrtní list na jméno I. Č. s pravděpodobným dnem úmrtí 1. 1. 2015. Usnesením ze dne 3. 7. 2015 č. j. 23 Nc 1593/2014-29 okresní soud řízení podle § 109 odst. 1 písm. c) zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „o. s. ř.“), přerušil a podal návrh k Ústavnímu soudu.

E.

Hodnocení zákonodárského procesu

12. Ústavní soud je povinen – v souladu s § 68 odst. 2 zákona o Ústavním soudu – zabývat se nejdříve otázkou, zda zákon, protiústavnost jeho ustanovení je namítána, byl přijat a vydán v mezích Ústavou stanovené kompetence a ústavně předepsaným způsobem.

13. Navrhovatel se domáhá zrušení ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s.. Z elektronické knihovny Parlamentu České republiky Ústavní soud zjistil, že návrh zákona byl předložen Poslanecké sněmovně jako vládní návrh dne 5. 3. 2013 a rozeslán poslancům jako tisk 931/0. Návrh byl přijat na 57. schůzi Poslanecké sněmovny dne 8. 8. 2013 usnesením č. 1747, kdy z přítomných 129 poslanců jich bylo 65 pro, 20 proti, 44 se zdrželo. Poslanecká sněmovna postoupila návrh zákona Senátu jako tisk 174/0, který návrh projednal dne 12. 9. 2013 a návrh schválil, kdy z přítomných 56 senátorů jich bylo 43 pro a 2 proti. Dne 17. 9. 2013 byl zákon doručen prezidentu republiky k podepsání, který ho téhož dne podepsal. Zákon byl pod č. 292/2013 Sb. publikován v částce 112/2013 Sbírky zákonů, jež byla rozeslána dne 27. 9. 2013.

14. Ústavní soud proto ve smyslu § 68 odst. 2 zákona o Ústavním soudu shledal, že zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, byl přijat a vydán v mezích Ústavou stanovené zákonodárské kompetence Parlamentu a ústavně předepsaným způsobem.

F.

Posouzení přípustnosti návrhu

15. Ústavní soud se předně zabýval otázkou, zda okresní soud je oprávněn podat návrh na zrušení napadeného ustanovení. Aktivní legitimaci soudu k podání návrhu na zrušení zákona, resp. jeho ustanovení, vymezuje čl. 95 odst. 2 Ústavy tak, že pokud soud dospěje k závěru, že zákon, jehož má být při řešení věci použito, je v rozporu s ústavním pořádkem, předloží věc Ústavnímu soudu. V § 64 odst. 3 zákona o Ústavním soudu se stanoví, že návrh na zrušení zákona nebo jeho jednotlivých ustanovení je oprávněn podat též soud v souvislosti se svou rozhodovací činností podle čl. 95 odst. 2 Ústavy.

16. V posuzované věci, tj. v řízení o určení, zda tu manželství je či není (viz zjištění učiněná Ústavním soudem ze spisu okresního soudu), zahájil okresní soud řízení podle § 13 odst. 1 z. ř. s., podle něhož se řízení zahajuje i bez návrhu, není-li zákonem stanoveno, že lze řízení zahájit jen na návrh; soud řízení zahájí bezodkladně poté, co se dozví o skutečnostech rozhodných pro vedení řízení podle tohoto zákona (sc. podle z. ř. s.). Účastníky takového řízení jsou v souladu s § 375 z. ř. s. manželé. V průběhu řízení zemřel účastník I. Č., vznikl tak prostor pro aplikaci ustanovení § 376 z. ř. s. a soud má povinnost řízení zastavit.

17. Na základě těchto zjištění Ústavní soud dospěl k závěru, že napadené ustanovení je ustanovením zákona, jehož má být při řešení věci použito, tj. že okresní soud je aktivně legitimován k podání návrhu na jeho zrušení podle čl. 95 odst. 2 Ústavy ve spojení s § 64 odst. 3 zákona o Ústavním soudu.

18. V souvislosti se zánikem funkce soudce Ústavního soudu Vladimíra Kůrky byla předmětná věc (tomuto soudci zpravodaji přidělená a ke dni 16. 12. 2015 neskončená), na základě ustanovení § 12 odst. 17 (přechodná ustanovení) rozvrhu práce Ústavního soudu v úplném znění účinném od 18. 12. 2015 (č. j. Org. 65/15), přidělena novému soudci zpravodaji, a to Josefu Fialovi; Ústavní soud navrhovatele o této změně vyrozuměl.

G.

Posouzení důvodnosti návrhu

19. Z obsahu návrhu a ze soudního spisu jednoznačně plyne předmět řízení vedeného okresním soudem: posouzení, zda byly naplněny zákonné podmínky vzniku manželství. Budiž v této souvislosti připomenuto, že manželství je právním vztahem, který má povahu právního stavu, což znamená, že již s jeho vznikem, trváním i zánikem je spojena, často existenčně, řada dalších významných právních vztahů [např. společná majetková práva, včetně spoluvlastnictví, a povinnosti, určování otcovství, sukcese v případě smrti (dědění či přechod jiných majetkových práv) atd.]. Požadavkem získání právní jistoty jsou proto předurčovány zákonné předpoklady vzniku manželství, jakož i instrumenty umožňující „kontrolu“ jejich naplnění.

20. Hmotně právní regulaci statusových otázek (též osobních a majetkových důsledků) spojených se vznikem manželství upravuje s účinností od 1. 1. 2014 obč. zákoník č. 89/2012 Sb. Z příslušných ustanovení předně plyne, že právním důvodem vzniku manželství je sňatek (§ 656), přičemž pro „řádný“ vznik manželství je třeba naplnit osobní předpoklady, náležitosti sňatečného prohlášení a náležitosti procedurální. Do jejich množiny patří i způsobilost fyzické osoby uzavřít manželství (neboť uzavření manželství má významné právní důsledky – viz též analyzovaná problematika, bod 19.), kterou má každá fyzická osoba, pokud jí v tom nebrání zákonná překážka podle § 672 až 676 (srov. § 671 obč. zákoníku). Mezi relevantní zákonné překážky patří nezletilost a nesvéprávnost (§ 672), omezená svéprávnost v této oblasti (§ 673), existence jiného manželství, registrovaného partnerství či jiného obdobného svazku uzavřeného v zahraničí (§ 674), blízký příbuzenský vztah (§ 675), resp. jiný „závislý“ vztah – poručenství, pěstounství a svěřenectví (§ 676). K náležitostem sňatečného prohlášení se řadí dostatečná svéprávnost snoubenců, jejich osobní prohlášení, jež musí být svobodné a úplné (§ 656 odst. 1 obč. zákoníku) aj. Případné vady procesu uzavírání manželství

mohou mít různé následky; některé nejsou sankcionovány vůbec, jiné mohou vést k tzv. neplatnosti manželství, další způsobují, že manželství vůbec nevznikne. Obč. zákoník v ustanoveních § 677 – 686 reguluje dva následky vad vyskytnuvších se při uzavírání manželství, a to manželství zdánlivé (§ 677 – 679) a neplatnost manželství (§ 680 – 686). Za manželství zdánlivé (*non matrimonium*) se považuje takové, pokud alespoň u jedné z osob, které hodlaly uzavřít manželství, nebyly v projevu vůle o vstupu do manželství nebo ve sňatečném obřadu nebo v souvislosti s ním splněny takové náležitosti, na jejichž splnění je k tomu, aby manželství vzniklo, nutno bezvýhradně trvat (tj. jde o následek zcela zásadních vad). Podle § 678 obč. zákoníku může soud určit, že manželství není, i bez návrhu, přičemž jeho rozhodnutí má deklaratorní povahu. Existence některé ze zákonných překážek vytváří možnost konstitutivním rozsudkem prohlásit manželství za neplatné (jde o *matrimonium nullum*, tj. o situaci, kdy manželství uzavřené i přes zákonnou překážku se považuje za platné, dokud není prohlášeno za neplatné - § 681 obč. zákoníku). Návrh na prohlášení manželství za neplatné může podat každý, kdo na tom má právní zájem, ledaže manželství bránila překážka omezené svéprávnosti (§ 680 i.f.). Speciální případ představuje úprava zařazená do § 684 obč. zákoníku, podle které lze prohlásit manželství za neplatné pouze na návrh manžela v případě vad jeho vůle, včetně dvou případů relevantního omylu.

21. Již v samotné hmotněprávní úpravě jsou obsaženy, pro určité situace, projevy poměrně intenzivního veřejného zájmu na zjištění poruch v procesu vzniku manželství (srov. bod 19. i.f.). Jsou vyjádřeny možnostmi ingerence soudu i bez procesní aktivity dotčených osob. Ve vazbě na hmotněprávní úpravu v obč. zákoníku byla přijata procesněprávní regulace a byla zařazena do zákona o zvláštních řízeních soudních.

22. Není pochyb o tom, že civilní soudní řízení je determinováno řadou základních procesních zásad a jeho zahájení i další průběh závisí na podmínkách řízení.

23. Jedna z fundamentálních procesních zásad – zásada dispozitivnosti – se promítá do postulátu, že civilní řízení lze zahájit pouze na návrh (§ 79 o. s. ř.). Modifikace dispoziční zásady projevy zásady oficiality (která je výronem veřejného zájmu) je vyvolána zvláštní povahou některých řízení, v nichž se projeví veřejný zájem na úpravě poměrů účastníků (bez zřetele na jejich individuální zájmy), např. zakotvením možnosti zahájit řízení *ex officio*, z moci úřední, tj. i bez návrhu. Výrazem tohoto veřejného zájmu je konstrukce § 13 odst. 1 z. ř. s., vyjadřující pravidlo, že řízení podle tohoto zákona se zahajuje i bez návrhu, není-li zákonem stanoveno, že lze řízení zahájit jen na návrh. Obdobně se zásada oficiality uplatní v dalších fázích řízení, např. modifikací účinků procesních úkonů účastníků, možností rozhodnutí *ultra petitum* aj. (stranou lze ponechat jiné typické dopady veřejného zájmu, např. zásadu vyšetřovací):

a) § 15 z. ř. s.: *Vezme-li navrhovatel návrh na zahájení řízení zpět, soud může rozhodnout o neúčinnosti tohoto zpětvzetí, jsou-li splněny podmínky pro zahájení řízení i bez návrhu.*

b) § 26 z. ř. s.: *Soud může překročit návrhy účastníků a přisoudit něco jiného nebo více, než čeho se domáhají, jestliže řízení bylo možno zahájit i bez návrhu.*

c) § 28 odst. 2 z. ř. s.: *Bylo-li řízení možné zahájit i bez návrhu, odvolací soud není vázán mezemi, ve který se odvolatel domáhá přezkoumání rozhodnutí. (Pozn.: V řízení o prohlášení manželství za neplatné z důvodů uvedených v § 684 obč. zákoníku se toto ustanovení nepoužije – viz § 374 odst. 2 i. f.)*

d) § 29 z. ř. s.: *Při povolení obnovy řízení nebo zrušení napadeného rozhodnutí na základě žaloby pro zmatečnost není soud vázán mezemi, ve kterých se účastník domáhá přezkoumání rozhodnutí, bylo-li možné zahájit řízení i bez návrhu.*

e) § 30 odst. 2 z. ř. s.: *Dovolací soud není vázán rozsahem dovolacích návrhů ve věcech, v nichž lze zahájit řízení bez návrhu.*

f) § 379 z. ř. s.: *Nedostaví-li se navrhovatel k jednání bez řádné a včasné omluvy, soud řízení (sc. řízení o určení, zda tu manželství je či není, a o neplatnost manželství) zastaví, ledaže jsou dány důvody pro zahájení řízení bez návrhu.*

24. Podmínky civilního řízení jsou množinou prvků – předpokladů, za kterých lze zahájit a vést civilní řízení; patří mezi ně i existence způsobilého účastníka řízení. Ztráta způsobilosti být účastníkem je obecně překážkou postupu řízení, a to takovou, jež vytváří prostor pro posouzení, zda lze v řízení pokračovat (§ 107 odst. 1 o. s. ř.), přičemž výsledek takového posouzení je závislý na povaze věci. Pokud povaha věci neumožňuje pokračování v řízení, řízení se zastaví (§ 107 odst. 5 o. s. ř.); jestliže povaha věci umožní pokračovat v řízení, pak nastupuje do řízení na místo dosavadního účastníka řízení jeho procesní nástupce (diferencovaně podle toho, zda účastníkem řízení byla fyzická osoba - § 107 odst. 2 o. s. ř., či právnická osoba - § 107 odst. 3 o. s. ř.). U fyzické osoby je tato ztráta způsobilosti být účastníkem následkem její smrti. Zatímco konstrukce zakotvená v ustanovení § 107 odst. 1 o. s. ř. zohledňuje zmíněnou „povahu“ věci (což umožňuje vyhodnotit hmotněprávní povahu předmětu řízení, tj. posoudit, zda práva a povinnosti, o něž v řízení jde, přešla, resp. mohla přejít podle hmotného práva na právní nástupce), ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s. je k němu *lex specialis* a ukládá soudu povinnost řízení o určení neexistence a neplatnosti manželství vždy zastavit, ledaže by se uplatnila modifikace této odchylky (§ 376 odst. 2 a 3 z. ř. s.) u řízení o prohlášení manželství za neplatné zahájeného na návrh manžela podle § 374 odst. 1 z. ř. s. (tj. z důvodu, že projev vůle o vstupu do manželství byl učiněn pod nátlakem spočívajícím v užití násilí nebo vyhrožováním násilí nebo byl učiněn v důsledku omylu o totožnosti snoubence nebo o povaze sňatečného právního jednání, srov. též § 684 odst. 1 obč. zákoníku). Odchylku představuje i hmotněprávní ustanovení § 685 obč. zákoníku připouštějící prohlásit manželství uzavřené přes relevantní zákonnou překážku (bigamie, příbuzenství) za neplatné, a to i v případě, že již zaniklo (tj. včetně zániku smrtí jednoho z manželů).

25. Argumentace navrhovatele odůvodňující zrušení napadeného ustanovení je založena na úvaze, že zastavení řízení z důvodu ztráty způsobilosti být účastníkem řízení by mohlo vést k faktickému zhojení původně pouze domnělého či zdánlivého manželství, což by mohlo vyvolat důsledky v rovině majetkoprávní s dopadem na dědické řízení podle zákonných dědických skupin (sc. na nabytí majetku děděním v zákonné posloupnosti). Ústavní soud připomíná, že v tomto druhu řízení je vázán toliko *petitem* návrhu, což mu umožňuje vyhodnotit i případné další ústavně právní aspekty napadeného ustanovení.

26. Po analýze obecných východisek dospěl Ústavní soud k dílčímu závěru, že existence veřejného zájmu na úpravě poměrů účastníků se neprojeví jen při zahájení příslušného řízení, ale též ovlivňuje jeho průběh (viz např. dopady vyšetřovací zásady při zjišťování skutkového stavu). Za této situace je třeba zvážit, nakolik je potřeba určení právního postavení účastníků ovlivněna nastoupením relevantních právních skutečností po zahájení příslušného řízení. Jednou z těchto právních skutečností je i ztráta způsobilosti některého z dotčených subjektů být účastníkem řízení, typicky

v důsledku smrti fyzické osoby. Bezvýjimečná povinnost soudu zastavit v takovém případě řízení by mohla vést ke ztrátě možnosti postavit najisto právní status dotčených účastníků.

27. Ústavní soud respektuje potřebu právní jistoty při posuzování vzniku a existence manželství v případech, kdy řízení mohlo být zahájeno z úřední povinnosti a shledává, že tato potřeba trvá i tehdy, pokud některý z účastníků ztratí po zahájení řízení způsobilost být účastníkem řízení. Napadené ustanovení brání plné realizaci takové potřeby, jde o ustanovení ve svých dopadech zasahující do realizace konkrétních základních práv a svobod garantovaných Listinou. Právní povaha manželství a široké spektrum právních vztahů s ním spojených (bod 19.) vede Ústavní soud ke konkluzi, že aplikace ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s. je způsobilá porušit základní právo dotčených osob na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života (čl. 10 odst. 2 Listiny, příp. čl. 32 Listiny), základní právo vlastnit majetek a majetek dědit (čl. 11 odst. 1 Listiny) a základní právo na soudní ochranu (čl. 36 odst. 1 Listiny), a proto je napadené ustanovení rozporné s ústavním pořádkem (čl. 1 odst. 1 Ústavy).

28. Základní právo na ochranu soukromého a rodinného života je úzce spojeno s určením právního postavení fyzické osoby, a to buď jako osoby žijící v manželství, či žijící mimo manželství. Řada právních institutů kalkuluje přímo s právním statutem „manžela“, přičemž jejich uplatnění mimo tento právní vztah je vyloučeno, příp. omezeno. Např. jde o společné jmění manželů, vymezení okruhu osob blízkých, příp. členů rodiny zaměstnance, nebo osob oprávněných z nemocenského pojištění, udělování souhlasu s poskytnutím zdravotní služby, běh promlčecí lhůty, klasifikace rodinného závodu, stanovení okruhu dědiců, režim společného nájmu bytu i výměnku, společné členství v bytovém družstvu, nemožnost vzniku a existence základního pracovněprávního vztahu, uplatnění domněnek určování otcovství, atd. V demonstrativním výčtu právních institutů jsou typicky statusové instituty, které determinují primární právní postavení osoby (nejen samotné manželství, ale i otcovství apod.), a jejichž defekty v konkrétních právních vztazích mohou vést k porušení práva na ochranu soukromí a rodiny zaručeného v čl. 10 odst. 2 ev. čl. 32 Listiny, jsou mezi nimi i majetkové instituty, jejichž účelem je zajistit ochranu základních práv garantovaných v čl. 11 odst. 1 Listiny (bezpodílové spoluvlastnictví v rámci společného jmění, zařazení osob do dědických tříd, jakož i způsobilost pořízení pro případ smrti aj.). Právní nemožnost najisto a definitivně určit status fyzické osoby a na to navazující její (ne)uplatnění v příslušných právních vztazích přímo zasahuje do obou základních práv, a to jak přímo manželů, resp. osob uzavřivších nicotné manželství, tak třetích osob (např. příbuzných). Potřeba určení tohoto právního postavení trvá i po smrti fyzické osoby.

29. Určení právního postavení zemřelé fyzické osoby v hmotněprávních vztazích, které jsou výsledkem realizace výše zmíněných institutů, je závislé na dostatečném „prostoru“ pro zajištění spravedlivé ochrany subjektivních práv a oprávněných zájmů účastníků (§ 1 odst. 1 o. s. ř.), a to i v řízeních upravených v z. ř. s. (§ 1 odst. 2 z. ř. s.). Nedostatek procesních záruk pro uplatňování práv představuje přímé porušení základního práva na soudní ochranu garantovaného v čl. 36 odst. 1 Listiny. Právě takové porušení shledal Ústavní soud v napadeném ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s., které neumožňuje po smrti fyzické osoby určit, zda manželství touto osobou uzavřené vzniklo, či nevzniklo (na rozdíl od některých případů „pouhé“ neplatnosti manželství),

čímž je omezeno, příp. zcela vyloučeno spravedlivě ochránit navazující subjektivní práva, a to i subjektivní práva třetích osob.

H.

Formulace výroku derogačního nálezu

30. Z uvedených důvodů Ústavní soud návrhu vyhověl a ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s. zrušil podle ustanovení § 70 odst. 1 zákona o Ústavním soudu v rozsahu uvedeném ve výroku, a to dnem vyhlášení tohoto nálezu ve Sbírce zákonů. Učinil tak poté, co dospěl k závěru, že s ohledem na kogentní povahu napadeného ustanovení nelze jeho protiústavnost odstranit ani ústavně konformním výkladem, ani interpretativním výrokem. Proto použil tzv. rozsahový výrok, kterým vymezil, v jakém rozsahu nelze napadené ustanovení uplatnit v řízeních týkajících se tzv. zdánlivého manželství. Ode dne vyhlášení tohoto nálezu tak lze zrušené ustanovení § 376 odst. 1 z. ř. s. použít v rozsahu ve výroku uvedeném, aniž by je bylo třeba celé zrušit a uložit zákonodárci povinnost tuto otázku nově upravit. Ústavní soud si je současně vědom toho, že tento postup, respektující požadavek minimalizace zásahu na straně jedné a bezproblémové okamžité ústavní aplikace napadeného ustanovení na straně druhé, není z hlediska legislativní techniky rovněž bez problémů, i když je nově vymezený obsah tohoto ustanovení adresován zejména soudní moci. Právě přijatý zákon č. 222/2016 Sb., o Sbírce zákonů a mezinárodních smluv a o tvorbě právních předpisů vyhlášených ve Sbírce zákonů a mezinárodních smluv (zákon o Sbírce zákonů a mezinárodních smluv), v § 13 odst. 1 sice nově vytvořil prostor pro legislativně technickou úpravu předmětného ustanovení, vyplývající z tohoto nálezu, avšak zákon nabývá účinnosti dnem 1. 1. 2020. Proto Ústavní soud očekává, že zákonodárce v rámci prostoru, který mu byl tímto nálezem vytvořen, bude reagovat na materiální předpoklady normotvorby (blíže sub 19. až 29.), jejichž stav signalizuje případ projednávaný okresním soudem, a v tomto směru obsah takto negativním rozsahovým výrokem zrušeného ustanovení výslovně upřesní a sladí s úpravou obsaženou v předpisech občanského práva hmotného.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 23. 8. 2016

Pavel Rychetský
předseda Ústavního soudu

Odlišné stanovisko soudců Vladimíra Sládečka a Radovana Suchánka k nálezu ve věci sp. zn. Pl. ÚS 16/15

V souladu s ustanovením § 14 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, podáváme toto nesouhlasné odlišné stanovisko k výroku nálezu, a to z následujících důvodů:

1. Nemůžeme souhlasit s výrokem ve slovech „*týká-li se řízení o určení, zda tu manželství je či není*“. Neakceptujeme tedy tzv. rozsahový výrok (srov. bod 30). Separátním vótem tak navazujeme na naše odlišná stanoviska k nálezu ve věci sp. zn. Pl. ÚS 28/13, na která v podrobnostech odkazujeme.
2. Domníváme se, že Ústavní soud je – v souladu se zásadou *ne eat iudex ultra petita partium aut breviter ne ultra petita* – vázán petitem jakéhokoliv návrhu podaného k Ústavnímu soudu. Ostatně Ústavní soud to nezřídka konstatuje v odůvodnění svých rozhodnutí (poprvé již v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 16/93). Nepochybně to tedy platí i pro návrh na zrušení (ustanovení) zákona. Navzdory tomu, že petit nebyl v daném případě formulován zcela zřetelně, Ústavní soud správně dovodil, že navrhovatel se domáhá, aby Ústavní soud vydal náleze, kterým zruší § 376 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (bod 1 nálezu).
3. Nejde však jen o samotné nerespektování petitu, patrně relevantnější se jeví samotné důsledky takto formulovaného výroku.
4. Derogace se bude (má) vztahovat pouze na řízení o určení, zda tu manželství je či není (zdánlivé manželství), a nikoliv na řízení o neplatnost manželství (srov. bod 7). Dochází tak tomu, že ustanovení je „trochu“ zrušeno a „trochu“ nezrušeno, přesněji (jinak) řečeno ustanovení je zrušené i nezrušené (zároveň).
5. Takový závěr Ústavního soudu připomíná šalamounské řešení, které nalezneme již u Boženy Němcové (Chytrá horákyně) a košatěji rozvedené pak u Jana Wericha: „*Zdenička se časně ráno vykoupala v řece. Potom si na levé straně upletla cop a na pravé straně rozpustila vlasy. Oblékla si nejlepší košili a přes ni šaty z potrhané rybářské sítě. Na jednu nohu si obula střevíček a druhou nechala bosou. Pentličkou ovázala krabičku s vrabcem, dala si popřát šťastnou cestu a vyjela za králem na koloběžce. Bosou nohou se vezla, obutou odstrkovala (...).*»Zde mne máte, pane králi,« oslovila ho. »Ustrojená-neustrojená, učesaná-neučesaná, přijela-nepřijela, obutá-neobutá, přišla-nepřišla jsem vás navštívit. Zde, prosím, přijměte ode mne dar-nedar.« A podala mu škatulku. Král vzal škatulku, rozvázal parádní mašličku, otevřel víčko a frrr! vrabec ulít.“ (Werich, J. Fimfárum (Královna Koloběžka První). Praha: Albatros, 2012, s. 13).
6. Již pouhá představa, že by se určité ustanovení právního předpisu – navzdory své dikci – na jedno řízení vztahovalo a na jiné řízení nikoliv, tedy bylo zrušeno v „uvedeném“ rozsahu (bod 30), je velmi obtížně přijatelná. Ani při vynaložení veškerého úsilí si takto zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu (§ 64 an.), ale ani příslušné ustanovení Ústavy České republiky, tj. čl. 87 odst. 1 písm. a), vyložit nedovedeme.
7. Lze tedy uzavřít, že část výroku ve slovech „*týká-li se řízení o určení, zda tu manželství je či není*“ měla být z výše uvedených důvodů vypuštěna. Proti holému zrušujícímu výroku nemáme námitky, i když by bylo patrně vhodné odložit vykonatelnost nálezu.

V Brně dne 23. srpna 2016

Vladimír Sládeček

Radovan Suchánek